

Από τη Speenhamland στο Andover: Ιδεολογικές & Κοινωνικοοικονομικές Παράμετροι της Σύγκρουσης πάνω στο Όριο 2 Κόσμων

Μαλάνος Σταμάτης

Κοινωνιολόγος, ΜΔΕ ευρωπαϊκή Ιστορία

Αφού και ζώα εξημερώθηκαν, κανείς δεν πρέπει να απελπίζεται ότι ο παραστρατημένος άνθρωπος είναι αδιόρθωτος ^[1]

Κάπου στα 1845, στο workhouse του Andover οι τρόφιμοι είχαν αναλάβει μια δουλειά που σήμερα μοιάζει αδιανόητη, θρυμματίζουν δηλαδή, τα κόκκαλα των νεκρών με στόχο την παραγωγή λιπάσματος για τα γειτονικά αγροκτήματα. Ωσπου κάποια μέρα υπακούοντας στην ανάγκη, την πείνα και την απελπισία τους, ξεκίνησαν να τρώνε τις ωμές σάρκες των συνανθρώπων τους που ο χρόνος δεν είχε ακόμα προλάβει να εξαφανίσει. Και όμως, μόλις πενήντα χρόνια πριν, ένα επαρχιακό δικαστήριο με μια ιστορική του απόφαση είχε διαμορφώσει ένα τελείως διαφορετικό σκηνικό, θεσπίζοντας μια κλίμακα επιδότησης των φτωχών που βασιζόταν στο ύψος της τιμής του ψωμιού.

Το 1944, κυκλοφόρησε ο **Μεγάλος μετασχηματισμός**. Στο βιβλίο του αυτό ο Κάρλ Πολάνυι υποστηρίζει ότι δεν ήταν η δημιουργία του σύγχρονου Κράτους συνέπεια της ανάδυσης του Καπιταλισμού, αλλά η ίδια η Κρατική παρέμβαση που έκανε δυνατή την εγκαθίδρυση και επιβίωση της οικονομίας της αγοράς. Μάλιστα θεωρεί ότι αυτή είναι μια σχετικά πρόσφατη εξέλιξη, η μορφή της οποίας αποκρυσταλλώθηκε στο πρώτο μισό του 19^{ου} αιώνα. Το φαινόμενο συνδέεται κατά την άποψή του, με την εισαγωγή των μεγάλων περίπλοκων μηχανημάτων, ακριβώς επειδή το μέγεθος και η

δυνατότητα απόσβεσής τους συνδεόταν αναγκαστικά με τη μαζική παραγωγή και την αδιάλειπτη λειτουργία τους.

Συνεπώς, κατά τον ίδιο, θα έπρεπε να δημιουργηθούν εκείνες οι κοινωνικοοικονομικές συνθήκες που θα επέτρεπαν τον αδιάλειπτο εφοδιασμό τους με πρώτες ύλες και θα δημιουργούσαν ένα εξαιρετικά πειθαρχημένο εργατικό δυναμικό που θα αλληλοεπιδρούσε με αυτά. Αυτή συνεπώς η αναγκαιότητα ήταν που ωθούσε την ανερχόμενη ελίτ της βιομηχανίας να πάρει όλα εκείνα τα μέτρα που θεωρούσε ότι απαιτούνταν ώστε να γίνει δυνατή η διαμόρφωση μιας ενιαίας αγοράς εργασίας. Αλλά για να μπορέσει να συμβεί κάτι τέτοιο, έπρεπε να καταργηθεί κάθε είδους κοινοτική αλληλεγγύη ή επιδότηση, καθώς και να μετατραπεί σε εφιάλτη η καθημερινότητα σε κάθε υφιστάμενο ίδρυμα αρωγής, όπως τα workhouses.

Έμοιαζε σαν ένα γιγάντιο κύμα, το οποίο παρέσυρε τα πάντα στο πέρασμά του, να χτύπησε με απίστευτη ένταση τους αδύναμους και τελικά να μεταμόρφωσε για πάντα τον κόσμο μας.

Ωστόσο, κατά την άποψή μας ο μεγάλος μετασχηματισμός, όπως κάθε μεγάλο κύμα αλλαγών, δεν γεννιέται πάντα στον χρόνο που τα αποτελέσματά του μπορούν να γίνουν ορατά, συνεπώς το λεγόμενο πείραμα των workhouses, δηλαδή η δραματική μείωση κάθε εξωτερικής βοήθειας από τις ενορίες και η δημιουργία συνθηκών που θα καθιστούσαν τη διαβίωση εντός των ιδρυμάτων λιγότερο ή περισσότερο χειρότερη από εκείνη των πιο κακοπληρωμένων βιομηχανικών εργατών, θα πρέπει να ιδωθεί σε συνάρτηση με τους σημαντικότερους από τους παράγοντες εκείνους των οποίων η ανασηματοδότηση και η αξιοποίηση δημιούργησαν τα υποκείμενα, τις ιδέες και τη συναίνεση που ήταν απαραίτητη για να ευοδωθεί μια τέτοιου μεγέθους αλλαγή.

Ο Άγγελος Χανιώτης έχει στο παρελθόν χρησιμοποιήσει τον όρο «**συμπλοκή**» προκειμένου να περιγράψει πολλά και φαινομενικά ασύνδετα μεταξύ τους, τοπικά και χρονικά, γεγονότα και εξελίξεις, τα οποία όμως σε μια δεδομένη χρονική περίοδο παρήγαγαν παρόμοια αποτελέσματα^[2]. Κάτι τέτοιο φαίνεται να

συνέβη, κατά την άποψή μας, και στα πρώτα χρόνια της δεκαετίας του 1830. Πιο συγκεκριμένα, έλαβαν χώρα μια σειρά από συμβάντα του μακρού, του μέσου και του βραχέως χρόνου, τα οποία διαμόρφωσαν το περιβάλλον του «μεγάλου μετασχηματισμού» και τα οποία δυστυχώς δεν υπάρχει σήμερα ο χρόνος να αναλύσουμε.

Συμπέρασμά μας είναι ότι κανένα από αυτά τα συμβάντα δεν θα μπορούσε να διαμορφώσει από μόνο του μια τόσο δραματική για τη ζωή των ανθρώπων εξέλιξη, όπως ήταν η **δημιουργία μιας εθνικής αγοράς εργασίας**, αν δεν υπήρχε η καταλυτική παρέμβαση του βρετανικού Κράτους, το οποίο μεταξύ άλλων χρησιμοποίησε μέσα όπως ήταν ο Νέος Νόμος περί των Φτωχών και το πείραμα των Workhouses.

Όμως από την άλλη μεριά, η επιτυχία αυτών των παρεμβάσεων δεν είναι δυνατόν να εξηγηθεί χωρίς να ληφθούν υπόψη οι παραπάνω παράγοντες. Συγκεκριμένα, εξελίξεις του μακρού χρόνου, όπως ήταν η αύξηση του πληθυσμού, η ανασύνθεση των ελίτ, η νέα ηθική των προτεσταντικών δογμάτων όπως αυτά ανανοηματοδοτήθηκαν τότε, η ανασηματοδότηση της ιδιοκτησίας από απλή χρήση σε απόλυτο δικαίωμα, η αναγνώριση της κοινωνικής χρησιμότητας του οικονομικού εγωισμού των ανθρώπων, η αργή έλευση της νέας οικονομίας, είχαν διαβρώσει αποτελεσματικά τα θεμέλια του παλιού κόσμου, αλλά δεν ήταν σε καμιά περίπτωση ικανές από μόνες τους να οδηγήσουν στον μεγάλο μετασχηματισμό.

Ωστόσο, όσο πλησιάζαμε προς το τέλος του 18ου αιώνα, οι εξελίξεις αυτές προοδευτικά αποκτούσαν άλλο νόημα, καθώς αλληλοεπιδρούσαν με σημαντικές εξελίξεις του μέσου χρόνου, όπως οι εντεινόμενες περιφράξεις και η καταστροφή της οικοτεχνίας και βιοτεχνίας της υπαίθρου, η οποία άκμαζε για αιώνες αλλά αδυνατούσε πλέον να ανταγωνιστεί την παραγωγικότητα των νέων εργοστασίων. Η συνεπαγόμενη απειλή αποψίλωσης της υπαίθρου από τον πληθυσμό της οδήγησε τα ανώτερα στρώματα της αριστοκρατίας να υιοθετήσουν επιδοματικές πολιτικές, για τις οποίες δεν ίσχυε πλέον η παλιά διάκριση ανάμεσα στους ικανούς και μη φτωχούς και τις οποίες

χρηματοδοτούσαν από τις υψηλές τιμές των τροφίμων.

Τη στάση τους αυτή ενίσχυσαν η εντεινόμενη απειλή κατά της τάξης και της ίδιας τους της υπόστασης που προερχόταν από την άλλη μεριά της Μάγχης, το πλήθος των ανέργων στρατιωτών, καθώς πλησίαζε η λήξη των Ναπολεόντειων πολέμων, και το κίνημα των Λουδιτών, που την εποχή εκείνη έδειχνε να έχει πολύ απειλητικότερες διαστάσεις από αυτές που του αποδίδει η σύγχρονη ιστοριογραφία.

Όμως τα επιδόματα αυτά, αν και βραχυπρόθεσμα προστάτεψαν τους πληθυσμούς ιδιαίτερα στη Νότια Αγγλία, μακροπρόθεσμα είχαν τελείως διαφορετικά αποτελέσματα. Προκάλεσαν την εξάρτηση των αγροτικών πληθυσμών από τη χορήγησή τους, μείωσαν την παραγωγικότητα των περιοχών αυτών, αφού οι γαιοκτήμονες επιδοτούμενοι στην ουσία οι ίδιοι δεν είχαν κανέναν λόγο να εκσυγχρονίσουν περαιτέρω την παραγωγή τους και, τέλος, εμπόδισαν την κινητικότητα του πληθυσμού που ήταν απαραίτητη για τη βιομηχανία των πόλεων. Το πιο σημαντικό τους, όμως, αποτέλεσμα ήταν πως κρατούσαν τις τιμές των τροφίμων υψηλές.

Τα προβλήματα αυτά έγιναν πια αξεπέραστα όταν η εντεινόμενη εισαγωγή των μεγάλων και περίπλοκων μηχανών δημιούργησε δύο νέα ζητήματα. Από τη μια, τα νέα δεδομένα παραγωγής που η ύπαρξή τους απαιτούσε ένα σταθερό και εξαιρετικά πειθαρχημένο εργατικό δυναμικό. Δεν μπορούσε πλέον ο εργαζόμενος να πηγαίνει στο εργοστάσιο όποτε ο ίδιος το επέλεγε, να καθυστερεί, να μη συνεργάζεται κ.λπ. Από την άλλη, η έλευσή τους προκάλεσε μια πρωτοφανή πτώση των τιμών των βιομηχανικών προϊόντων, την ίδια στιγμή που οι υψηλές τιμές των τροφίμων και η ακαμψία της αγοράς εργασίας εμπόδιζαν τους μισθούς να την ακολουθήσουν ανάλογα. Αυτή ακριβώς η αναντιστοιχία, μαζί ασφαλώς με συγκυριακά αίτια, ήταν το γεγονός που προκάλεσε την πρώτη αληθινά **δομική κρίση του συστήματος** εκείνα τα χρόνια, δηλαδή τις δεκαετίες του 1830 και 1840.

Σε εκείνο, λοιπόν, το χρονικό σημείο ήταν που οι ιδέες των Locke, Smith και της μεταρρυθμισμένης Εκκλησίας φάνηκε να

αποκτούν ένα άλλο, διαφορετικό από τις προθέσεις των εμπνευστών τους περιεχόμενο, και άλλοι εξαιρετικά προικισμένοι διανοούμενοι πρόσθεσαν το δικό τους ειδικό βάρος στις εξελίξεις. Ήταν οι μαλθουσιανές ιδέες για τον πληθυσμό που ενέτειναν τις ανησυχίες των μεσαίων τάξεων και κυρίως οι ρικαρντιανές αναλύσεις που φανέρωσαν στις νέες ανερχόμενες ελίτ της βιομηχανίας και του εμπορίου ποιο ακριβώς ήταν το πρόβλημα.

Αλλά δεν ήταν μόνο αυτό. Η ανάλυση του Φουκώ, δείχνει γλαφυρά ότι το πρόβλημα σχετικά με τη **διαχείριση της φτώχειας** δεν αφορούσε μόνο τη δημιουργία μιας εθνικής αγοράς εργασίας, όπως ισχυρίζεται ο Πολάνυι, ούτε την πτώση των εργατικών μισθών. Υπήρχε ένα δεύτερο, αλλά εξίσου μεγάλο πρόβλημα που έπρεπε να λύσουν.

Οι φτωχο-διάβολοι διατηρούσαν ακόμη από τα βάθη του χρόνου ή ανασυνέθεταν έναν λόγο δικό τους και πρακτικές που ήταν αντίθετες στο αστικό δίκαιο και στην ηθική της εποχής. Λόγο και πρακτικές που έρχονταν σε ευθεία αντίθεση με την ανάγκη της ασφαλούς αποθήκευσης των εμπορευμάτων, των τελωνειακών δασμών, της φορολογίας δηλαδή απέναντι στην ιδιοκτησία των άλλων, και μπορούσαν να αναπτύξουν αντιστάσεις απέναντι στη δύναμη της πείνας, την οποία οι άρχουσες τάξεις σκόπευαν να χρησιμοποιήσουν ως καταλύτη των αλλαγών. Η σκληρότητα των συνθηκών λοιπόν και η ίδια η οργάνωση της ζωής εντός των workhouses μπορεί να ερμηνευθούν και σαν ένας μηχανισμός αποτροπής και πειθάρχησης.

Τέλος, το γεγονός ότι πολλά τμήματα της χώρας είχαν καταφέρει να αντιμετωπίσουν αποτελεσματικά το πρόβλημα της φτώχειας εφαρμόζοντας διαφορετικές πολιτικές από την επιδοματική, αλλά παρ' όλα αυτά υποχρεώθηκαν από τις προβλέψεις του Νέου Νόμου περί των Φτωχών να τις εγκαταλείψουν, δείχνει ότι η εφαρμογή του πειράματος των workhouses ήταν περισσότερο ιδεολογική επιλογή παρά πραγματική ανάγκη. Μάλιστα, η φυσική αύξηση του πληθυσμού των πόλεων, αλλά και η μετανάστευση των Ιρλανδών που είχε αρχίσει πολύ νωρίτερα από τον λεγόμενο λιμό της πατάτας,

προσέφεραν άφθονο εργατικό δυναμικό, καθιστώντας πιθανόν αχρείαστη τη βία που τα workhouses άσκησαν στους απόρους.

Ο Πολάνυι ισχυρίζεται ότι το εθιμικό δίκαιο της επιδοματικής πολιτικής αποτέλεσε το σημείο συνάντησης της παραδοσιακής αριστοκρατίας της γης με τα μεγάλα τμήματα των απόρων των αγροτικών κυρίως περιοχών της Νότιας Αγγλίας, επειδή αμφότερα ένιωσαν να απειλείται η ίδια τους η ύπαρξη και τα κοινοτικά τους δικαιώματα από τους μετασχηματισμούς που απειλούσε να φέρει η επικράτηση της λεγόμενης ελεύθερης αγοράς...

Αλλά είναι εξίσου αλήθεια ότι ποτέ δεν υπήρξε μια καθαρή διαχωριστική γραμμή μεταξύ αστικής τάξης και αριστοκρατίας, αντίθετα υπήρξε μεγάλος βαθμός συγχρωτισμού και σύνθεσης μεταξύ τους. Η υπαρκτή αντίθεση αστών και αριστοκρατών αφορούσε κατά την άποψή μας, μάλλον τη σύγκρουση συμφερόντων μεταξύ των ελίτ της βιομηχανίας από τη μια και των ανώτερων τμημάτων της αριστοκρατίας της γης από την άλλη.

Είναι, επίσης, αλήθεια ότι τα ίδια τα αδιέξοδα και η εξαθλίωση που προκάλεσαν τα επιδόματα ήταν ο λόγος που συσπείρωσε εναντίον τους τη μεγάλη πλειοψηφία της μεσαίας τάξης και διαμόρφωσε την αναγκαία συναίνεση που απαιτήθηκε για τη σχεδόν ολοσχερή κατάργησή τους. Αλλά αυτή είναι μόνο η μισή αλήθεια. Η άλλη μισή είχε γραφεί δεκαετίες πριν σε διαφορετικές συνθήκες από φυσικούς όπως ο Newton, εκκλησιαστικούς στοχαστές, φιλοσόφους όπως ο Locke και οικονομολόγους όπως ο Smith, οι ιδέες των οποίων ανασηματοδοτήθηκαν την εποχή αυτή και αποτέλεσαν τα καύσιμα των αλλαγών.

Βασικό τμήμα της συλλογιστικής του Καρλ Πολάνυι είναι ότι η **εισαγωγή μεγάλων και πολύπλοκων μηχανημάτων** ήταν η θρυαλλίδα που κατέστησε αναγκαία την κρατική παρέμβαση, η οποία υλοποιήθηκε με τον Νέο Νόμο περί των Φτωχών και το πείραμα των workhouses, επειδή η λειτουργία τους απαιτούσε ένα πειθαρχημένο εργατικό δυναμικό και η απόσβεσή τους την αδιάλειπτη λειτουργία τους. Όμως, υποστηρίζουμε -και ασφαλώς ο Πολάνυι δεν το αρνείται- πως το ίδιο έντονη ήταν και η ανάγκη

των Βιομηχάνων για τον εφοδιασμό των πόλεων με φθηνά γεωργικά προϊόντα, επειδή κάτι τέτοιο ήταν απολύτως απαραίτητο για τη μείωση των εργατικών μισθών, όπως πολύ διορατικά έδειξε το έργο του David Ricardo, φυσικού πνευματικού ηγέτη του βιομηχανικού τμήματος της αστικής τάξης αυτής της εποχής.

Ένα, κατά την άποψή μας, διαφορετικό θέμα είναι αν η βιομηχανία της εποχής είχε αληθινή ανάγκη για μαζική μετανάστευση εργατικών χεριών από την ύπαιθρο προς τις πόλεις, μιας που η φυσική αύξηση του πληθυσμού τους και η εντεινόμενη μετανάστευση των Ιρλανδών, μαζί με τις φυσικές κινήσεις μικρών αποστάσεων από τα γύρω χωριά προς αυτές, επαρκούσαν για να καλύψει το κενό. Αν και η λεπτομερής διερεύνηση μιας τέτοιας υπόθεσης ξεφεύγει από τα όρια αυτής της παρουσίασης, άποψή μας είναι ωστόσο ότι οι ίδιοι λόγοι που κατέστρεψαν την οικοτεχνία και τη βιοτεχνία της αγγλικής υπαίθρου είναι αυτοί που υπονόμισαν και την παραγωγή της Ιρλανδίας, επομένως η μαζική είσοδος των Ιρλανδών είχε αρχίσει πολύ νωρίτερα από τα χρόνια του μεγάλου λιμού.

Σε σχέση τώρα με τα επιμέρους ερωτήματα, καταλήγουμε ότι εφόσον η εφαρμογή του μεγάλου μετασχηματισμού είχε περισσότερο πολιτική και ιδεολογική αφετηρία, είναι αναμενόμενο να ασκήθηκε και λελογισμένη βία για την εφαρμογή του.

Προκειμένου, δηλαδή, να επιτευχθούν οι στόχοι του, οι συνθήκες στο εσωτερικό των ιδρυμάτων έπρεπε να είναι λίγο χειρότερες από αυτές στις οποίες ζούσαν οι πιο φτωχοί από τους βιομηχανικούς εργάτες των πόλεων. Από την άλλη, η πειθάρχησή τους απαιτούσε, όπως ο Φουκώ έδειξε καθαρά στο *Επιτήρηση και Τιμωρία*, την επανακοινωνικοποίησή τους και γι' αυτό ακριβώς επελέγη τελικά ο **διαχωρισμός των οικογενειών** και κυρίως η απομάκρυνση από αυτές των ανήλικων μελών τους.

Η διατροφή εντός των ιδρυμάτων, το καθημερινό τους πρόγραμμα, η αρχιτεκτονική των εσωτερικών τους χώρων, η γεωγραφική τους τοποθέτηση, παρ' όλους τους περιορισμούς του κόστους, παρά το γεγονός ότι πολλά από αυτά τα ιδρύματα στηρίχθηκαν σε

προϋπάρχουσες υποδομές, παρά τις αντιδράσεις των τοπικών αξιωματούχων, καθώς και των ίδιων των τροφίμων, προσπαθούσε να εξυπηρετήσει τέτοιους σκοπούς.

Όπως προαναφέραμε, ο Φουκώ εξετάζει την εξέλιξη των workhouses ως μέρος της ευρύτερης προσέγγισής του στο ζήτημα της Εξουσίας και της διαδικασίας πειθάρχησης των κατώτερων τάξεων. Χωρίς να αρνείται ποτέ τον ιδιαίτερο ρόλο των ιδεών και του μετασχηματισμού της οικονομικής δομής, φωτίζει ωστόσο τον ρόλο της Πολιτικής σε σχέση με το ζήτημα που μας ενδιαφέρει.

Πιο συγκεκριμένα, στους βασικούς τομείς της κοινωνικής τους ζωής, οι κατώτερες τάξεις αυτήν ακριβώς την ιστορική περίοδο υποχρεώθηκαν στον διαχωρισμό τους σε **δύο βασικές κατηγορίες**. Η μικρότερη, και πιο προβληματική από αυτές, αναγκάστηκε σε βαθύτερο από τα προηγούμενα χρόνια εγκλεισμό, ενώ η μεγάλη πλειοψηφία αφέθηκε να αιωρείται μεταξύ της πείνας και των νέων εργοστασίων, ακριβώς επειδή η ανάγκη για φθηνά εργατικά χέρια, ο υπερπληθυσμός και ο φόβος των εξεγέρσεων έκαναν φανερή τη σημασία της.

Στην περίπτωση της τρέλας, το γεγονός αυτό σήμαινε τον διαχωρισμό όσων θεωρήθηκαν τρελοί από τους παράλογους, στην περίπτωση της φυλακής σήμαινε την κατασκευή και τον διαχωρισμό των εγκληματιών από τους παραβατικούς, και στην περίπτωση των απόρων σήμαινε τον διαχωρισμό των δυνάμει ανεξάρτητων εργατών από τους τροφίμους των workhouses.

Κατά την άποψή μας επρόκειτο, λοιπόν, για τρεις διαφορετικές όψεις της ίδιας ακριβώς πολιτικής. Στόχος τους δεν ήταν απλά να αποκλείσουν αυτούς που θεωρούσαν ως αντικοινωνικά στοιχεία, αλλά περισσότερο να οριοθετήσουν τη ζωή, τις αξίες και τη δράση όλων των υπολοίπων, οι οποίοι αποτελούσαν και τη μεγάλη πλειοψηφία των κατώτερων τάξεων. Και στις τρεις περιπτώσεις έπαιρναν κατ' ουσίαν οικείες προηγουμένως μορφές, είτε επρόκειτο για τρελούς, είτε για παραβατικούς, είτε για αλήτες και φτωχούς, και τους μετέτρεπαν δια μέσου του εγκλεισμού τους και των συνακόλουθων συνθηκών του σε αλλόκοτα όντα^[3].

Σε όλες αυτές τις περιπτώσεις, η εργασία ήταν το μέσο που χρησιμοποιήθηκε περισσότερο από όλα για να τιθασευτεί τούτος ο συρφετός του παράλογου. Εργασία για τους τροφίμους των ιδρυμάτων, εργασία στα νέα εργοστάσια και για τους υπολοίπους, τους οποίους η πείνα θα έσπρωχνε μέχρι τις εισόδους τους. Μια τέτοια πολιτική είχε στα μέσα του 19^{ου} αιώνα καταστεί απολύτως απαραίτητη, όχι μόνο επειδή, όπως υποστηρίζει ο Πολάνυι, η βιομηχανία χρειαζόταν επειγόντως φθηνότερα εργατικά χέρια, αλλά και επειδή η ίδια η αποτυχία της επιδοματικής πολιτικής σαράντα ολόκληρα χρόνια μετά την πρώτη εφαρμογή της, είχε εκθρέψει έναν πληθυσμό που γινόταν ολοένα και δυσκολότερο να ελεγχθεί.

Έναν συρφετό ανθρώπων ο οποίος δεν ήθελε να γνωρίσει τους αστικούς κανόνες, δεν παντρεύονταν, δεν βάφτιζε τα παιδιά του και δεν αναγνώριζε τις ηθικές του υποχρεώσεις.

Μάλιστα, όπως σημειώνει ο Φουκώ, από τις αρχές του 19^{ου} αιώνα οι λεγόμενες **λαϊκές ανομίες** έλαβαν νέες διαστάσεις όταν διασταυρώθηκαν με τις κοινωνικές συγκρούσεις, την αντίσταση στην εκβιομηχάνιση ή με τα αποτελέσματα των οικονομικών κρίσεων. Έλαβαν, δηλαδή, τα χαρακτηριστικά που παρατηρούμε σε όλα τα κινήματα που εκτυλίχθηκαν από το 1780 μέχρι το 1848^[4]. Πιο συγκεκριμένα, στην περίπτωση της Βρετανίας το κίνημα των Λουδιτών και λίγο αργότερα τα πιο ριζοσπαστικά τμήματα των Χαρτιστών έθεσαν ζητήματα που ξεπερνούσαν κατά πολύ τα ανεκτά για την εποχή όρια.

Αυτήν ακριβώς την απειλή, κατά τον Γάλλο φιλόσοφο, σκόπευε να αντιμετωπίσει η παρέμβαση της Πολιτικής την εποχή που εξετάζουμε και μέρος αυτής της αντιμετώπισης αποτέλεσε και το πείραμα των workhouses. Πιο συγκεκριμένα, σύμφωνα με την παραπάνω θεώρηση, το δίλημμα που έθεσε ο Νέος Νόμος περί των Φτωχών στον πληθυσμό των απόρων της εποχής σε καμιά περίπτωση δεν ερχόταν σε σύγκρουση με τα ζητούμενα της λεγόμενης ηθικής μεταρρύθμισης, η οποία την εποχή εκείνη βρισκόταν σε πλήρη εξέλιξη και στον τομέα της αντιμετώπισης της τρέλας

προωθούνταν από τις προσεγγίσεις των Samuel Tuke και Philippe Pinel, και οι οποίες στόχο είχαν τον διαχωρισμό της βαριάς τρέλας από τον πληθυσμό όσων απλώς αρνούσαν την κυρίαρχη ηθική και τις αστικές νόρμες. Ούτε ήταν αντίθετη στον εξανθρωπισμό των ποινών, αφού η ίδια η ιδέα της φυλάκισης γεννήθηκε εκείνα τα χρόνια.

Αντίθετα, οι στόχοι τους ήταν παρόμοιοι. Έπρεπε να πιέσουν τη μεγάλη πλειοψηφία των ανέργων να στραφεί στη μετανάστευση και στα νέα εργοστάσια, όχι μόνο επειδή η οικονομική χρησιμότητα μιας τέτοιας κίνησης ήταν προφανής, αλλά και γιατί η ένταξή τους στην ανελαστική διαδικασία της παραγωγής αυτήν την εποχή θα είχε προφανή αποτελέσματα στην πειθάρχησή τους. Οι υπόλοιποι, όσοι δεν μπορούσαν ή δεν ήθελαν να αντέξουν μια τέτοιας κλίμακας διαδικασία, μπορούσαν να καταφύγουν στα workhouses.

Εκεί το ίδιο τους το σώμα θα γινόταν, με τη χρήση λελογισμένης βίας, αντικείμενο μιας άλλου είδους, αυστηρότερης πειθάρχησης.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ:

Aldcroft, D. και Ville, S. *Η Ευρωπαϊκή Οικονομία 1750-1914*, Αλεξάνδρεια, Αθήνα 2005

Block, F. και Somers, M. In the Shadow of Speenhamland. Social Policy and the Old Poor Law, *Politics and Society* 31.2 (2003).

Broad, J. Housing the Rural poor in Southern England 1650-1850, *The agricultural History Review*, Vol. 48, No 2, British agricultural History Society, 2000

Brown, D. Workers, Workhouse and the Sick Poor. Health and Institutional Health Care in the long Nineteenth Century, *Journal of Urban History*, Vol 43, 2017

Burawoy, M. For a Sociological Marxism, the complementary Convergence of Antonio Gramsci and Karl Polanyi, *Politics and*

Society, Vol 31 , No 2, June 2003.

Burns, E. M. *Ευρωπαϊκή Ιστορία. Ο Δυτικός Πολιτισμός: Νεότεροι Χρόνοι*, Επίκεντρο, Αθήνα 2006,

Cannon, J. *Aristocratic Century*, Cambridge University Press, 1984

Clark, W. C. "London: A Multi-Century Struggle For Sustainable Development in a Urban Environment", Faculty Research Working Paper Series, Harvard Kennedy School, August 2015.

Crowther, M. A. *The workhouse system 1834-1929. The history of the social institution*, Routledge library edition: The Victorian word, 2016.

Dinwiddy, J. "Luddism and Politics in the Northern Counties", *Social History*, Vol. 4, No. 1 (Jan., 1979), Taylor & Francis, Ltd.

Elder, W. "Speenhamland Revisited", *Social Service Review*, Vol 38, No 3, Sep.1964

Engels, F. *Η κατάσταση της εργατικής τάξης στην Αγγλία*, Μπάυρον, Αθήνα, 1974.

Foucault, M. *Επιτήρηση και Τιμωρία –Η γέννηση της φυλακής*, Ράππα, Αθήνα 1989

Geary, D. *Το Ευρωπαϊκό Εργατικό Κίνημα 1848-1939*, Παρατηρητής, Θεσσαλονίκη 1988

Glaper, J. The Speenhamland Scales: Political, Social or Economic Disaster?, *Social Service Review* 44.1 (1970).

Green, D. R. *Pauper Capital. London and the Poor Paw 1790-1870*, M.P.G Books Croop, UK, 2010.

Green, D. R. Pauper Protests: Power and Resistance in Early Nineteenth-Century London Workhouses, *Social History* Vol.31,

- No 2, Taylor and Francis L.t.d. , May 2006,
- Hallas, C. S. Poverty and Pragmatism in the Northern Uplands of England: The North Yorkshire Pennines 1700-1900, *Social History*, Vol 25, No 1, Taylor and Francis Ltd, Jan. 2000,
- Heal, F. και Holmer, C. *The Gentry in England and Wales, 1500-1700*, Macmillan Press LTD, 1994,
- Heilbroner, R. L. *Οι φιλόσοφοι του Οικονομικού Κόσμου. Η ζωή και οι ιδέες τους*, Κριτική, Αθήνα, 2000
- Higginbotham, P. "An introduction to the Workhouse", <http://www.Workhouses.org.uk/intro/>.
- Hobsbawm, E. J. "The Machine Breakers", *Past and present*, No. 1, Oxford University Press, Feb. 1952.
- Hobsbawm, E. J. *Η Εποχή των Επαναστάσεων 1789-1848*, Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης, Αθήνα, 2002.
- Howart, M. *Ο ρόλος του πολέμου στη Νεότερη Ευρωπαϊκή Ιστορία*, Ποιότητα, Αθήνα 2009
- Kamen, H. *Πρώιμη Νεότερη Ευρώπη*, Μεταίχμιο, Αθήνα, 2002
- Lindemann, A. S. *Ιστορία της Νεότερης Ευρώπης από το 1915 μέχρι σήμερα*, Κριτική, Αθήνα 2014
- Locke, J. *Δεύτερη πραγματεία περί κυβερνήσεως*, Πόλις, Αθήνα 2010
- Lucassen, L. *The Immigrant Threat. The Integration of Old and New Migrants in Western Europe since 1850*, University of Illinois Press, Urbana and Chicago, 2005
- Mackay, L. A culture of Poverty? The St. Martin in the fields Workhouse 1817, *The journal of Interdisciplinary History*, Vol 26, No 2 (Autumn 1995) The MIT Press
- Mackenzie, S. R. An English Woman's Workhouse is her Castle: Poor management and Gothic Fiction in the 1790, *ELH*, Vol 74, No 3, Johns Hopkins University Press, 2007.

Midwinter, E.C. State Intervention at a Local Level: The new poor Law in Lancashire, *The Historical Journal*, Vol 10, No 1, Cambridge University Press, 1967.

Miller, I. Feeding in the Workhouse: The Institutional and ideological Function of food in Britain, 1834-1870, *Journal of British Studies* 2, Oct. 2013, The North American Conference on British

Murdah, L. D. "From Barrack Schools to Family Cottages: Greeting Domestic Space for late Victorian Poor Children", J. Lawrence & P. Starkey (eds), *Child Welfare and Social Action in the Nineteenth and Twentieth Centuries: International Perspective*, Liverpool, Liverpool UP, 2001

Neuman, M. D. A suggestion regarding the origins of the Speenhamland Plan, *The English Historical Review*, 84 (1969).

Newman, S. To Punish or Protect: The New Poor Law and the English Workhouse, Springer Science + Business Media New York 2013, Published online: 10 December 2013

Page Moch, L. *Moving Europeans. Migration in Western Europe since 1650*, Indiana University Press, Bloomington and Indianapolis 2003 (2nd edition, 1st edition 1992.

Pallister, R. Workhouse Education in County Durham 1834- 1870, *British Journal of educational Studies*, Teylor and Francis L.t.d, Vol. 16, No 3, Oct.1968

Pooley, C. and Turnbull, J. *Migration and mobility in Britain since the 18th century*, London, 1998.

Richardson, R. and Hurwitz, B. Joseph Rogers and the Reform of Workhouse Medicine, *British Medical Journal*, Vol 299, No 6714, BMJ, Dec. 1989,

Richardson, R. *Dickens and the Workhouse, Oliver Twist and the London Poor*, Oxford University Press, 2012.

Robets, N. How Cruel was the Victorian Poor Low? *The Historical Journal*, Vol 6, No 1, Cambridge University Press,

1963,

Rubin, I.I. *Ιστορία Οικονομικών Θεωριών*, Κριτική, Αθήνα 1993

Seth, K. *Slumming: Sexual and Social Politics in Victorian London*, Princeton University Press, 2004,

Slack, P. *The English Poor Law 1531-1780*, Studies in Economic and Social History, Macmillan, 1990,

Somers, R. και Block, F. From Poverty to Perversity. Ideas, Markets and Institutions over 200 Years of Welfare Debate, *American Sociological Review*, Vol. 70, No 2,

Speizman, M. D. Speenhamland: an experiment in guaranteed income, *Social Service Review* 40 (1966)

Speizman, M. D. Speenhamland: an experiment in guaranteed income, *Social Service Review* 40 (1966).

Stoker, P. M. Bentham, Dickens and the Uses of the Workhouse, *Studies in English Literature 1500-1900*, Vol. 41, No 4, John Hopkins University, Autumn 2001

Taylor, J.S. A Different Kind of Speenhamland: Nonresident Relief in the Industrial Revolution, *The Journal of British Studies* 30.2 (1991)

The Victorian Web, Literature, History and Culture in the age of Victoria, <http://www.victorianweb.org/>

Wells, R. The Poor Law Commission and Publicly-Owned Housing in the English Countryside 1834-1847, *The agricultural History Review*, Vol. 55, No 2, British agricultural History Society, 2007

Wallesrstein, I. *Σύγκρουση Πολιτισμών*, κείμενο 3, Θύραθεν, 2011

Walton, J. K. *Chartism*, London, Routledge, 1999

Αμπούτης, Α. *Η εξέλιξη της πολιτικής ιδεολογίας και του δημόσιου πολιτικού λόγου των Βρετανικών αριστοκρατικών ελίτ κατά την περίοδο 1832-1914*, διδακτορική διατριβή, Τμήμα

Ιστορίας & Αρχαιολογίας ΕΚΠΑ, Οκτώβριος 2016.

Βέμπερ, Μ. *Η προτεσταντική ηθική και το πνεύμα του Καπιταλισμού*, Gutenberg, Αθήνα, 2006

Γαγανάκης, Κ. Οικονομική ανθρωπολογία και ιστορία στην κριτική της οικονομίας της αγοράς: το έργο του Karl Polanyi, *Σύγχρονα θέματα* 49 (1993).

Γαγανάκης, Κ. Νέες θεωρήσεις και Πολιτικές αντιμετώπισης της φτώχειας και του κόσμου των Φτωχών στην Πρώιμη Νεότερη Ευρώπη, *Ιστορία κοινωνικής Πολιτικής*, επιμέλεια Κ. Δικαίος, Gutenberg, Αθήνα,, 2010

Πολάνυι, Κ. *Ο μεγάλος μετασχηματισμός*, Νησίδες, Σκόπελος 2001

Φουκώ, Μ. *Εξουσία, γνώση και ηθική*, Ύψιλον Αθήνα 1987.

Φουκώ, Μ. *Η Ιστορία της Τρέλας*, Ηριδανός, Αθήνα, 2004

Φουκώ, Μ. *Η μικροφυσική της εξουσίας*, Ύψιλον, Αθήνα 1991.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ:

[1] Τμήμα επιγραφής που βρισκόταν στην είσοδο του εργαστηρίου της Μαξεντίας. Μ.Φουκώ

(2004), σ. 62.

[2]https://mathesis.cup.gr/assets/courseware/v1/5601ce659ef7bed0c8f3aca7175e35e5/c4x/History/Hist2.1/asset/Hist_2.1_12345_updated.pdf, σ.22.

[3] Στο ίδιο, σ. 69-72.

[4] Μ. Foucault (1989), σ.360.